

АСАБЛІВАСЦІ ІНТЭРПРЭТАЦЫІ І РАЗУМЕННЯ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ Ў ПОСТСТРУКТУРАЛІСЦКАЙ ПЕРСПЕКТЫВЕ

Сёння шмат у чым дзякуючы дыскурсу французскага постструктуралізму, можна канстатаваць, што ў сучасным мастацтве фігура аўтара раствараецца ў прасторы шматлікіх інтэрпрэтацыйных практык, ва ўсведамленні ўспрымаючага суб'екта. На змену парадыгме разумення мастацкага тэксту прыходзіць парадыгма яго азначвання (Ю. Крысцева, Дж. Х. Міллер, Р. Барт), у выніку чаго семантычны акцэнт змяшчаецца з асобы аўтара на асобу інтэрпрэтатара, разглядаемага ў якасці крыніцы сэнсу мастацкага твора. Пры гэтым чытач канстытуіруецца як фігура не спахыўца, а вытворцы тэксту. Так, па ацэнцы постструктуралістаў, чытач авалодвае творам і накладае на яго пэўную схему сэнсу. «Чытанне ніколі не бывае аб'ектыўным працэсам выяўлення сэнсу, але ўкладваннем сэнсу ў тэкст, які сам па сабе можа не мець ніякага сэнсу» [1, с. 79].

Пры падобным падыходзе мастацкі тэкст уяўляе сабой «нарратыву» — апавяданне, якое, будучы артыкуляваным у якасці тэксту, у сваю чаргу можа быць падвергнута дэканструкцыі, як расказ, які заўсёды можа быць расказаны па-іншаму. Менавіта пры дапамозе паняцця «нарратыву» фіксуецца працэсуальнасць самаздзяйсняльнасці як спосаб існавання апавядальнага ці, па словах Барта, «паведамляючага» тэксту. Галоўнай атрыбутыўнай характарыстыкай нарратыва з'яўляецца яго самадэстатковасць і самакаштоўнасць. Як адзначае Р. Барт, «працэсуальнасць апавядання разгортваецца не дзеля самога расказу, а дзеля прамога ўздзеяння на рэальнасць, г. зн., у канечным выніку, па-за якой-небудзь функцыі акрамя сімвалічнай дзейнасці як такой» [2, с. 348]. Класічнай сферай узнікнення нарратыва выступае гісторыя як тэарэтычная дысцыпліна. У рамках нарратывнай гісторыі сэнс падзеі трактуецца як узнікаючы ў кантэксце расказу аб падзеі і іманентна звязаны з інтэрпрэтацыяй. І як падзея не ўзводзіцца гісторыкам у пошуках яго сэнсу да нейкай агульнай, пачатковай заканамернасці, так і расказ аб падзеі не ўзводзіцца да зыходнага, аб'ектыўнага сэнсу гэтай падзеі. Наадварот, сэнс расказу разумеецца як зной-

дзены ў працэсе нарацыі, інакш кажучы, разумеецца як пазбаўлены анталагічнага забеспячэння і ўзнікаючы ў працэсе суб'ектыўнага намагання.

Нараталогія як канцэпцыя расказу інтэрпрэтуецца не толькі ў кантэксце мадэліравання гісторыі, але і асэнсоўваецца постструктуралістамі ў кантэксце тэксталогіі. Пры гэтым апавяданне-нарратыву для постструктуралісцкай метадалогіі выступае ў якасці фундаментальнай сістэмы разумення мастацкага тэксту. У дадзеным выпадку агульная для постструктуралізму ўстаноўка, якая можа быць абзначана як «смерць Аўтара», прадстае адной з сваіх магчымых бакоў: нарратыву аўтара ў працэсе разумення тэксту знімаецца нарратывам чытача. Інакш кажучы, інтэрпрэтатар па-новаму цэнтрыруе і азначае тэкст, які прынцыпова не дабудаваны да канца. Такім чынам, ідэя прыўнесенасці сэнсу ў якасці асноўнай лажыцца ў фундамент постструктуралісцкай канцэпцыі значэння: як падзея ў нарратывнай гісторыі не ўзводзіцца гісторыкам у пошуках яго сэнсу да нейкай агульнай, першапачатковай, іманентна выяўленай у падзеі заканамернасці, так і мастацкі тэкст можа не разглядацца з пункту гледжання прэзентацыі ў ім аб'ектыўнага, наяўнага сэнсу. Наратывная працэдура стварае мастацкую рэальнасць, адначасова ўмацоўваючы яе адноснасць і сваю «незалежнасць» ад створанага сэнсу, а ўмовай магчымасці такой свабоды з'яўляецца прынцыповая адкрытасць як любой нарацыі, так і тэксту. На думку Г.-Г. Гадамера, сапраўдная свабода інтэрпрэтатара мастацкага тэксту рэалізуе сябе пры дапамозе нарратывных практык у іх плюралізме: «Усё, што з'яўляецца чалавечым, мы павінны дазволіць сабе выказаць... Усялякая размова валодае ўнутранай бяскончасцю... і усё сказанае валодае ісцінай не толькі ў сабе самой, але ўказвае на ўжо ці яшчэ не сказанае. І толькі калі не сказанае сумяшчаецца са сказаным, усё выказванне становіцца зразумелым» [3, с. 54]. Такім чынам, інтэрпрэтацыя ў межах мастацкай камунікацыі «Аўтар — Мастацкі тэкст — Інтэрпрэтатар», заснаваная на нарратывных практыках, трактуецца

но у класичным герменэўтычным сэнсе, але як працедура азначэння тэксту, праграма пільвальная і прынцыпова адвольная, яго семантычная кантраля.

Азначэнне фіксуе працэсуальнасць значэння тэкстам сэнсу, які зыходна не з'яўляецца ні зададзеным ні дадзеным. Паняцце «значэнне» прапанавала Ю. Крысцева і, на думку Р. Барта, універсальна прынята шэрагам постструктуралісцых тэорый, філасофій постмадэрна. Але еўрапейская філасофская традыцыя змяшчае падобныя гэтыя установочы ідэі, выказаныя ядуога да з'яўлення постструктуралізму і постмадэрнізму. Напрыклад, у некласнай філасофіі Р. Інгардана была выказана думка аб віртуальным існаванні мастацкага твора як «мноства магчымасцей», гэта значыць разнастайных версій інтэрпрэтацыі, кожная з якіх выступае як яго актуалізацыя. А «Выток мастацкага твора» М. Хайдгера непасрэдна азначваецца Ф. Джэймісанам як абгрунтаваны ідэю сэнсапараджэння.

У постструктуралісцкай сістэме адліку сэнс мастацкага тэксту інтэрпрэтуецца як працэсуальны феномен. Інтэрпрэтацыя тэксту у працэдурах чытання выступае у канцэпцыі Ж. Дэлёза як «эксперыментальны», якая не прагнудуе на завершанасць ці ідэнтычнасць. Дэлёз адзначае, што «сэнс ствараецца, ён ніколі не з'яўляецца першапачковым» [4, с. 18]. У сваю чаргу, Р. Барт падкрэслівае, што семантычнае існаванне тэксту уяўляе сабой працэс бясконцага станаўлення. У кантэксце гэтых устаноўак мастацкі тэкст з'яўляецца не толькі знакавай сукупнасцю, надзеленай сэнсам, які можна аднавіць, але і прасораю, дзе, па словах Барта, прапарчаны ліні сэнсавых зрухаў. Крыніцай сэнсапараджэння выступае тэкставое асяроддзе, зразумелае як хаатычнае: аструктурнае і пазбаўленае цэнтра. Здыясняема інтэрпрэтатарам дэканструкцыя тэксту не прадугледжвае дэструкцыю яго структуры, а уяўляе сабой змяненне старой, папярэдняй структуры тэксту. Галоўная мэта дэканструкцыі — паказаць, што прэтэнзіі якой-небудзь інтэрпрэтацыі на прыярытэт з'яўляюцца вынікам намагання чытача і таму лавіны быць падвергнуты перагляду.

Такім чынам, мастацкі тэкст перманентна дэканструюцца дзеля свайго пастаяннага параджэння. Дэканструваны тэкст нестабільны і прынцыпова не паддаецца якому-небудзь упарадкаванню. Ж. Дэррыда падкрэслівае, што тэкст рэалізуецца у распаўсюджанні семантычных адзнак, зачатку сэнсау, якія валодаюць крэатыўным патэнцыялам і адкрываюць

магчымасць іншых тэкставых канфігурацыі. У сваю чаргу, змест тэксту разгортае сябе у выніку узаемадзеяння паміж разнастайнымі версіямі азначэння, паміж сэнсам і яго дэструкцыяй. Таму, па словах Дэррыда, «кожны тэкст адрозніваецца ад самога сябе» [5, с. 179]. Тэкст не мае мякы, сувязі сэнсавых элементаў у ім нелінейны. Дэррыд сцвярджае, што тэкст — гэта не аб'ект, а «карта, якая мае свае дарогі і іх нябачныя адгалінаванні» [5, с. 181]. Своеасабівае «работу» тэксту ажыццяўляецца у сферы азначачага, параджанне якога адбываецца пастаянна, пры дапамозе множнага змяшчэння, вар'іравання элементаў.

Арганізацыя тэксту пры тым ці іншым вар'янце яго азначэння будзеца вакол пазных семантычных вузлаў, якія канстытуіруюцца фактычна павольна. Невыгадкава большасць тэарэтыкаў постструктуралізму адзначаюць самаадвольны момант, калі тэкст пачынае адрознівацца ад самога сябе, выходзячы за межы асабістай сістэмы каштоўнасцей, сістэмы сэнсу. Як вынік — тэкст пачынае успрымацца як жывое і рухомое ўтаўрэнне: ён актыўна уплывае на усведамленне інтэрпрэтатара, пераутварае яго і, у сваю чаргу, сам трансфармуецца пад уплывам чытача. Пры гэтым сэнсапараджэнне дапускае наяўнасць у сваёй працэсуальнасці мноства вар'янтаў. Р. Барт падкрэслівае, што «азначэнні могуць неабмежавана іграць, утвараць некалькі сэнсаў у дапамогай аднаго і таго ж слова» [2, с. 416], а Ж. Дэлёз адзначае, што сэнсапараджэнне «двунакіравана». Д. Факема адмаўляе ўсялякую магчымасць існавання у тэксце якой-небудзь іерархіі і прапануе прынцып ноніерархіі, які можа быць знойдзены ў аснове структураўтварэння усіх тэкстаў мастацкага постмадэрнізму. Гэты прынцып, на думку Факемы, у першую чаргу адбываецца на пераасанаванні працэсу літаратурнага камунікатывнага станцыі. Для аўтара мастацкага тэксту прынцып ноніерархіі дапускае адмову ад науміснага адбору лінгвістычных (ці іншых) элементаў у працэсе стварэння тэксту. Для чытача, інтэрпрэтатара такога камуніката, гэты прынцып дапускае адмову ад усялякага спроб выбудаваць у сваім усведамленні канчатковую інтэрпрэтацыю тэксту. У выніку у працэсе разумення мастацкага тэксту «праблема сэнсу пераходзіць з уроўню калектыўнага і аб'ектыўнага міфа, функцыянароўчага па правлах метаапаваданнаў гісторыі, міфа, рэлігіі мастацкай і літаратурнай традыцыі, псіхалогіі ці якой-небудзь іншага метаапаваданнаў, знешняга у адносінах як да твора, так і да успрымаючага

яго індывіда, на узровень чыста асабістай індывідуальнай перцепцыі» [6, с. 219]. Сэнс ужо не з'яўляецца пытаннем агульнапрызнанай рэальнасці, а эпістэمالагічнай і анталлагічнай праблемай ізаляванага індывіда ў адвольным і фрагментарным свеце. Таму адной з фундаментальных прадасылак інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту для постструктуралізму выступае адмова ад ідэі цэласнасці, іерархічнай структурнасці, цэнтрэраванасці і гарманічнай упарадкаванасці.

Усё гэта прыводзіць да таго, што механізм леравагі таго ці іншага варыянта азначвання заснаваны на фундаментальна выпадковым момантах. У сілу сваёй іманентнай нестабільнасці тэкст павінен інтэрпртавацца як непрадказальнае асяроддзе, якое заусёды гатова стварыць новыя версіі сэнсу. У кантэксце гэтай устаноўкі немагчымым з'яўляецца як канстытуіраванне канчатковага сэнсу тэксту (у сілу яго анталлагічнай «невяршальнасці»), так і прабачанне такой версіі інтэрпрэтацыі, якая будзе актуалізавана ў тым ці іншым выпадку (у сілу гнасавалагічнай «невяршальнасці» тэксту). Неабходна адзначыць, што непрадказальнасць працэдуры азначвання звязваецца з тэрэтыкамі постструктуралізму са спецыфічнымі аспектамі існавання тэксту, а не з недастатковасцю герменэўтычных сродкаў інтэрпрэтацыі. Пры гэтым, па словах М. К. Рыкліна, тэкст разглядаецца постструктуралістамі не толькі як патэнцыяльна адкрыты азначванню, але як арыентаваны на яго і дэманструючы свае жаданне азначвання.

Пры вивучэнні спецыфічных аспектаў існавання мастацкага (літаратурнага) тэксту найважнейшы прадстаўнік постструктуралізму Ю. Крысцева адзначае: «Тэкст — гэта не лінгвістычны па сваёй прыродзе феномен, не структураванае азначаючае, а яго параджэнне, не феномен ці фена-тэкст, а тыя умовы яго параджэння, якія магчыма ўбачыць у ім самім — яго гена-тэкст» [7, с. 274]. Крысцева сцвярджае, што «работа» азначвання ажыццяўляецца ў гульні ўзаемазалежнасці гена-тэксту і фена-тэксту: так творчасць з'яўляецца перакладам гена-тэксту ў фена-тэкст, а чытанне, наспраць — фена-тэксту ў гена-тэкст.

Фена-тэкст уяўляе сабой нешта канчатковае, моўную структуру, якая служыць камунікацыі і дапускае наяўнасць адрасанта і адрасата. Фена-тэкст існуе як іерархічна арганізаваны, упарадкаваны знаковы прадукт, які валодае адзіным цвёрдым сэнсавым ядром. Гена-тэкст — гэта дамоўная аснова фена-тэксту. Ён прынцыпова з'яўляецца працэсуальным і не мае адзінага «дэспатычнага» азначаюча-

га. Гэта неструктураванае сэнсавое мноства, якое знаходзіць структурную упарадкаванасць на узроўні фена-тэксту «Тое, што магчыма назваць гена-тэкстам, ахоплівае ўсе сяміятычныя працэсы (імпульсы, іх сканцэнтраванне), тыя разрывы, якія яны ствараюць у тэксце, але таксама і ўзнікненне ісмавічнага (станнаўленне суб'екта і аб'екта, стварэнне ядзер сэнсу)... Такім чынам, каб вывясць у тэксце яго гена-тэкст, неабходна прасачыць у ім імпульсацыйныя пераносы энергіі, якія пакідаюць следы...» [6, с. 135].

Крысцева адзначае, што гена-тэкст — гэта не структура і адначасова не тое, што структура. Гена-тэкст наогул не можа быць дадзены як нешта адзінае. Ён з'яўляецца прынцыповым мноствам азначаючых, у якім змяшчаецца кожнае сфармуляванае азначачаскае, якое, у сваю чаргу, уяўляе сабой фена-тэкст. Таму працэдура азначвання трактуецца Крысцевай як бяскондае і ніколі не замкнутае стварэнне сэнсу мастацкага тэксту. Гэта устаноўка, безумоўна, садзейнічае нараджэнню новага тыпу чытача — не пасунага, а творча актыўнага, духоўна незалежнага. Такі чытач не прызнае «цвёрды», канчатковы сэнс і далучаецца да мноства культурных, моў, раўнапраўных паміж сабой. У гэтым таіцца адна з галоўных задач постструктуралізму — садзейнічаць фарміраванню у чалавека плюралістычнага, мнагасмернага погляду на Сусвет, які ўспрымаўся б ва ўсёй паўнаце яго множных сэнсаў, а таксама прывіць царнімасць да іншага ў духу адарматызму, адкрытасці і талерантнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. Textual strategies: Perspectives in post-structuralist criticism / Ed. With an introd. by Harari J. V. London, 1980.
2. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. М., 1994.
3. Гадамёр Г.-Г. Актуальность прекрасного. М., 1991.
4. Делёз Ж. Логика смысла. М.; Екатеринбург, 1995.
5. Жак Деррида в Москве: деконструкция путешествия. М., 1993.
6. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. М., 1996.
7. Кристева Ю. От одной идентичности к другой // От Я к Другому: Мн., 1997.

SUMMARY

The article is dedicated to the analysis of the specific characteristics of the artistic text, to the definition of the basic mechanism of its interpretation in the centre of attention is to be found the problem of the interpretation of the work of art, which is examined as the source of the new cultural meanings.